

M. V. Soroka, PhD student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

SUBJECT DIFFERENTIATION OF POLITICAL PHILOSOPHY AND POLITICAL SCIENCE AS A METHODOLOGICAL BASIS OF RESEARCH OF HISTORY OF POLITICAL PHILOSOPHY IN UKRAINE

In this article the modern scientific approaches to the interpretation of the relation of political philosophy and political science are analyzed, the conditions of possibility of their application as methodological principles of study of the history of the Ukrainian political philosophy are defined. With new research positions the subject and the main tasks of the History of political philosophy in Ukraine are defined.

Keywords: political philosophy, political science, history of political philosophy in Ukraine, political world.

УДК 130.2:81'272

В. Л. Філіппов, канд. пед. наук, доц., проф.
Луганська державна академія культури і мистецтв, Луганськ

МОВНА КАРТИНА СВІТУ ЯК ВНУТРІШНІЙ АСПЕКТ КУЛЬТУРИ

У статті проаналізовано проблему співвідношення культури як символічно-знакової реальності та мовної картини світу як певної сукупності смислових інформаційних кодів культури. Автор зростає у цьому зв'язку філософські концепції Р. Барта та Ю. Лотмана, підкреслюючи, що саме в структуралізмі сприйняття картини світу як мовної реальності є найбільш виразним.

Ключові слова: культура, мовна картина світу, структуралізм, текст, твір, інформаційний код.

Символічне вираження природного світу можливе лише в мові. Ось чому сучасна філософія так тягнє до лінгвістичних концепцій і зрештою – до семіотики.

Зрозуміло, що культура сприймається як певний інформаційний простір, і тут доречно пригадати концепції О. Шпенглера, М. Бердяєва, О. Лосєва, К. Леві-Стросса, Р. Барта, Ю. Лотмана.

Усі позначені концепції досить своєрідні, але водночас вони сходяться в низці загальних точок, а саме: культура може сприйматися як певний смисловий і символічний простір, у якому має місце продукована особистістю інформація, обмін цією інформацією, а також виникнення певних комунікативних полів. З іншого боку, культура завжди є деякою символічно-знаковою реальністю, у якій виникають, функціонують і продукують взаємно один одного визначені смисли та значення.

Якщо виводити концепцію культури до проблеми картини світу, то ми можемо сказати, що картина світу багато в чому є, перш за все, символічною та інформаційною реальністю. Картина світу стає формою й принципом цієї реальності, цього інформаційного простору.

Тут ми потрапляємо до сфери, де мова починає виконувати подвійну функцію. З одного боку, вона обґрунтовує культуру, з другого – функціонує в картині світу. І культура, і картина світу повідомляються через мовну реальність. Сама мовна реальність стає простором, у якому функціонують символи й знаки культури, позначаючи й підсумовуючи себе в картині світу.

Найбільш виразне сприйняття картини світу як мовної реальності спостерігаємо в структуралізмі. При цьому мається на увазі як французький структуралізм в особі одного з найбільш видатних його представників Р. Барта, так і структуралістсько-семіотична концепція Ю. Лотмана. І в першому, і в другому випадках картина світу виступає не просто як мовна реальність, а як деяким чином упорядковане інформаційне середовище, тобто певна сукупність смислових інформаційних кодів культури.

Якщо звернутися до французького структуралізму, і в першу чергу до концепції згаданого Р. Барта, то ми можемо виділити тут два періоди його філософської творчості.

У першому періоді Барт розглядає мову як певне інформаційне середовище свідомості, яке символізує. Тобто в цьому разі Барт продовжує кантіанську традицію активності свідомості, що символізує, і стягує згадану активність до деяких інформаційних полів. Мова, за Бартом, це смислова реальність, у якій ті або ті зна-

чення й сенси культури оформляються у вигляді соціально значущих інформаційних кодів. Мова "є колективним договором, якому індивід повинен повністю і беззастережно підкорятися, якщо він хоче бути учасником комунікацій" [1].

Проте, у пізнішому, так званому психоаналітичному або несвідомому періоді своєї творчості, Барт убачає в мові, а звідси й у продукованій за допомогою мови картині світу, у першу чергу примат несвідомого. "Мова – це не та сфера, де людина бере на себе соціальні зобов'язання, це лише рефлекс, що не відає вибору, нероздільна власність усіх людей" [2, с. 53].

Згідно з цією позицією Барта, мова спирається на певну сферу несвідомого, яке обґрунтовує власне значення, що сходиться протягом соціалізації людини до рівня більш раціонального і що проявляє себе як норми й сенси самої культури. Не важко відмітити в цій ситуації схожість позицій Барта з концепцією Юнга про архетипи й колективне позасвідоме. "...Знаки зазнають заворожливого впливу домовних або надмовних сфер" [Там само, с. 316]. Тут, безперечно, можна сказати, що у своїх зрілих проявах Барт, так само як і французький структуралізм у цілому, спирається на психоаналіз і має виражену спорідненість з основними психоаналітичними позиціями.

Зазначимо водночас, що будь-яка мовна картина світу, так само як і будь-яка символічна реальність, на нашу думку, дійсно має в основі архетипи. І ось тут, і саме тому, неможливо звести картину світу до суто раціонального світоглядного ества. Картина світу тут дійсно має в основі колективне позасвідоме, і поза архетипом картину світу, яку продукує конкретна особистість, не можна ні зрозуміти, ні інтерпретувати.

Якщо звернутися конкретніше до концепції Лотмана, то вчений, на відміну від Барта, не акцентує позасвідоме, а, навпаки, вважає, що культура й картина світу, що функціонує в ній, спирається на певні інформаційні коди. Мова, відмічає Лотман, "використовується не як повідомлення, а як код, коли вона не додає нам яких-небудь нових відомостей до тих, що вже є... і переводить уже наявні повідомлення в нову систему значень" [6, с. 85]. За Лотманом, саме можливість мови продукувати інформаційні коди забезпечує перетворення ентропії на інформаційне, тобто впорядковане й цілісне середовище.

Іншими словами, виходить, що ентропія як властивість фізичного світу долається в соціумі за допомогою семіотичних та інформаційних можливостей і потенцій культури. Культура об'єднує стихійні природні явища в

певну цілісність, яка, у свою чергу, позначає себе в інформаційно-семіотичних полях культури. Культура ж як середовище, що продукує людина, з одного боку, і що продукує людину, з другого боку, рівною мірою дозволяє людині створити інформаційне середовище, у якому вона оперує знаками, символами й сенсами.

Тобто, на думку Лотмана, виникає певна соціокультурна організація, у якій відтворюється, з'являється, наростає, але, у всякому разі, поводиться впорядковано, та або та інформація [5, с. 296]. Природно, що підхід Лотмана, швидше за все, може бути віднесений саме до інформаційних концепцій культури, коли культуру розглядають як простір соціально значущої інформації.

Проте, тут ми змушені підкреслити, що такий підхід навряд чи вичерпує все смислове поле культури, хоча дає багаті можливості для освітлення одного з найважливіших векторів або аспектів культури, а саме – простору символічної і мовної реальності.

Необхідно зазначити, що картина світу, яка складається в культурі, має певну зустрічну векторність. З одного боку, ця картина світу продукована культурою і є зовнішнім началом по відношенню до індивіда, вона вселяє йому цілу низку норм, настанов, традицій – усього того, у чому цей індивід живе й співіснує з іншими.

З другого боку, є внутрішній бік картини світу, який, поза сумнівом, несе на собі відбиток уже не індивіда, узятото абстрактно, а певної особистості, яка втручається в цю картину світу та будує її. У точці зіткнення зовнішнього й внутрішнього картини світу й виникає той особливий стан, який замінює собою пізнання, тобто стан розуміння, про що ми детальніше говоритимемо окремо. Зазначимо, що виникає не просто розуміння, а саме процедура смислотворення, тому що лише зовнішня спрямованість картини світу не призводить до виявлення особистісного сенсу.

Саме в точці зіткнення боків картини світу сенс спалахує, символи й знаки культури знаходять особистісний простір, і лише тоді ми можемо говорити, що взаємодія символічних і знакових реальностей, які продукує культура, призводить до особистісного сенсу. Тобто сенс – це завжди результат привласнення й освоєння символічної знакової реальності. Культура не може бути нейтральним середовищем по відношенню до особистості, й особистісне начало культури, тобто сам факт свідомості, яка спрямована до буття культури як онтологічної реальності, є джерелом породження сенсу.

Якщо звернутися до французького і російського структуралізму більш узагальнено й розглянути їх з позицій наростання концепцій уже в бік пізніших філософських міркувань, а саме в бік постмодерністських інтерпретацій, то ми змушені відмітити, що вже в Барта з'являються ті ключові поняття, які дозволяють синтезувати воєдино проблему культури як мовної реальності, картини світу як внутрішнього аспекту культури як мовної реальності і, власне кажучи, їх сумарного складника. Пізній Барт розрізняє два рівні культури як символічної реальності і її породжень. Це текст і твір. Про це слід говорити детальніше хоч би у зв'язку з принциповою значущістю згаданих понять для сучасної філософії.

Під текстом Барт розуміє мовну діяльність, тобто свого роду роботу свідомості, або ж, цитуючи Барта, "поліметодологічних операцій" [4]. Отже, текст – це певний універсальний феномен, у якому сумовано всяку смислоціннісну людську діяльність. "Текст невичерпний... цілком символічний... і базується не на розумінні, а на метонімії; у виробленні асоціацій, взаємозчеплень, перенесень знаходить собі вихід символічна енергія; без такого виходу людина б померла" [3, с. 417 – 418]. Тому текст стає ідеальною категорією не лише в Барта, але й у по-

дальшій філософії, наприклад у Дерріда, Леотара, Бод-ріяра та інших, уже зараз класиків постмодернізму.

Проте нас у цьому випадку цікавить не лише універсальний масштаб, який завдяки Барту додається проблемі тексту, нас цікавить той аспект цієї проблеми, у якому текст виникає як, власне кажучи, єдиний презентант культури. Бо за текстом немає нічого, окрім нього самого. Текст є абсолютною реальністю, до якої зводяться всі потенції культури, уся символічна активність як окремого індивіда, так і соціуму в цілому.

Звідси випливає висновок, що текст інтерпретується як універсум культури і, власне кажучи, онтологія культури. Додання тексту онтологічної значущості, по суті, перекреслює в достатньому сенсі всі попередні концепції культури, які згадувалися нами раніше.

Тобто, якщо, наприклад, у концепції Лосєва в основу культури покладено міф як можливість усеєдності й тілесності онтологічної самої культури, якщо в концепції Кассіра, хоча вона й протилежна лосєвській, культура є символічною формою, але це зовсім не виключає онтології, то в концепції Барта універсальність тексту вже не передбачає жодної іншої онтології, окрім самого тексту.

Проте, Барт вводить і ще одне фундаментальне поняття. Це поняття – твір, якому він надає іншого значення. Твір у Барта – це певний механізм для навіювання культурогенних норм. Тут теж слід внести низку уточнень. Французький структуралізм як такий пояснює не просто мовну реальність і закономірності, що в ній діють, – він пояснює, власне кажучи, процедуру функціонування соціуму й соціокультури.

У такому випадку далеко не останню роль у цьому поясненні відіграє поняття ідеологем – тієї світоглядної настанови, передзаданої настанови, яка змушує й культуру рухатися та розвиватися в бажаному або в закономірно бажаному напрямі. Коли ми говоримо про ідеологему, ми маємо на увазі певну заданість розвитку й соціуму, і соціокультури. Згадана заданість має бути фундována у виразно виражених смислоцінностях. Ось такою виразно вираженою, ідеологічно заданою смислоцінністю, згідно з Бартом, і є твір.

Цілком зрозуміло, що твір, на відміну від тексту, є не онтологічною універсальною суттю, а штучно створеною метафорою організму, який волею того чи того автора або ж певного авторського колективу функціонує й розвивається згідно з тими чи тими нормами або настановами. "...Твір є шлейфом уявного, такого, що тягнеться за текстом" [Там само, с. 414]. Якщо текст тягнеться нескінченно, оскільки може бути доповнений, "дописаний" або підданий певній привнесеності інших переконань або інтенцій, то твір даний як завершений і цілісний, такий, що функціонує в культурі й завдає їй настанов.

Треба відмітити, що вже пізніше у філософії з'явиться й інше поняття, дуже близьке за своїм змістом і до тексту, і до твору. Це поняття "концепт", при якому художні, наукові, світоглядні, ідеологічні та інші настанови сформують певний узагальнено-цілісний стан, що дозволяє з його позицій деяким чином схопити буття, що існує у світі. Тобто концепт, по суті, буде новою цілісністю, що сполучає в собі всі рівні власного буття – від несвідомих до понадраціональних. Це, власне, буде пояснено нами дещо пізніше, а доки ми просто підіб'ємо проміжний підсумок у тому смислі, що текст і твір у результаті виллюються в проблему концепту – суто проблему сучасної філософії, філософії кінця 20-го і 21-го століття.

Повертаючись до концепції структуралізму, відмітимо, що, на відміну від Барта, Лотман не інтерпретує настільки жорстко однозначну універсальність тексту. У Лотмана культура сама по собі є онтологічним середовищем, оскільки її деяка штучність, тобто створення

людиною, зовсім не означає, що за культурою не стоїть природний світ. "Просторовий образ світу, який створює культура, знаходиться ніби між людиною і зовнішньою реальністю Природи в постійному тяжінні до двох цих полюсів" [5, с. 297]. Таким чином, за Лотманом, природа в культурі дана вже як перетворена, як осмислена, раціоналізована, символічно активована й виражена за допомогою знака. Іншими словами, культура, за Лотманом, це онтологія, хоча ця онтологія й виражена в знакових і символічній формі.

Зазначимо, що структуралістські концепції культури й, відповідно, картини світу, що функціонують в ній, зовсім не виключають й інших підходів, які є не менш значущими для проблеми, що ми осмислюємо.

Список використаних джерел

1. Барт Р. Актовая лекция, прочитанная при вступлении в должность заведующего кафедрой литературной семиологии в Колледже Франс 7 января 1977 г. [Электронный ресурс] / Р. Барт. – Режим доступа : <http://philosophy.ru/Library/barthes/Lect.html>
2. Барт Р. Нулевая степень письма / Р. Барт // Барт Р. Семиотика. – М. : Радуга, 1983. – С. 306 – 349.
3. Барт Р. От произведения к тексту / Р. Барт // Барт Р. Избр. работы: Семиотика. Поэтика / пер. с фр.; сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – М. : Прогресс, 1989. – С. 413 – 423.
4. Барт Р. Смерть автора / Р. Барт // Барт Р. Избр. работы: Семиотика. Поэтика / пер. с фр.; сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – М. : Прогресс, 1989. – С. 384 – 391.
5. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история / Ю. М. Лотман. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
6. Лотман Ю. М. Семиотика культуры и понятие текста / Ю. М. Лотман // Лотман Ю. М. Избр. статьи по семиотике : в 3 т. – Таллинн, 1992 – 1993. – Т. 1: Статьи по семиотике и топологии культуры. – 1992. – С. 85.

Надійшла до редколегії 11.04.14

В. Л. Филиппов, канд. пед. наук, доц., проф.

Луганская государственная академия культуры и искусств, Луганск

ЯЗЫКОВАЯ КАРТИНА МИРА КАК ВНУТРЕННИЙ АСПЕКТ КУЛЬТУРЫ

В статье проанализирована проблема соотношения культуры как знако-символической реальности и языковой картины мира как определенной совокупности смысловых информационных кодов культуры. Автор сопоставляет в этой связи философские концепции Р. Барта и Ю. Лотмана, подчеркивая, что именно в структурализме восприятие картины мира как языковой реальности является наиболее выразительным.

Ключевые слова: культура, языковая картина мира, структурализм, текст, произведение, информационный код.

V. L. Filippov, Ph.D., professor

Lugansk State Academy of Culture and Arts, Lugansk

THE LINGUAL PICTURE OF THE WORLD AS AN INTERNAL ASPECT OF CULTURE

In the article, the problem of correlation of culture as symbolical-sign reality and the lingual picture of the world as a certain aggregate of semantic informative codes of culture is analyzed. An author compares philosophical conceptions of R. Bar and Yu. Lotman, underlining that exactly in structuralism perception of the world picture as the lingual reality is the most expressive.

Keywords: culture, lingual picture of the world, structuralism, text, creation, informative code.

ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 323.1:316.273:342.1

В.Ю. Вілков, канд. філос. наук, доц., наук. співроб.,
А.О. Погорілий, канд. філос. наук, доц.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ТЕОРЕТИЧНА МОДЕЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛЬНОТИ "ДУХУ НАРОДУ" (ЧАСТИНА ПЕРША)

У статті запропоновано аналіз системи ідейно-теоретичних та методологічних приписів першої культурологічної концептуалізації процесів утворення національної спільноти.

Ключові слова: нація, народ, "дух народу", національна спільнота, національна держава.

В історії розвитку соціально-філософської, суспільно-політичної та власне етнополітологічної думки серед основних способів обґрунтування теорії нації, розробки сенсів-значень її поняття традиційно виділяється культурологічний підхід. Протягом своєї еволюції, починаючи з кінця XVIII і до початку XXI ст., він проходить цілий ряд етапів і характеризується значними змінами у приписах методології дослідження процесів національного розвитку, тлумаченні історичної логіки взаємозв'язків між національними та владно-інституційними утвореннями. В аспекті ж ідейно-теоретичних засад, так само, як і політико-ідеологічних орієнтирів та світоглядних систем, численні культурологічні моделі націогенезу й нації, що ґрунтуються на концептах і гносеологічних принципах та приписах, розроблених протягом століть у філософії, соціології, культурній антропології, політології, етнопсихології тощо, істотно розрізняються між собою.

Причинами суттєвої зміни концептів у межах доволі широкого та плюралістичного культурологічного підхо-

ду, впливовими чинниками, що породжують значні розходження в інтерпретаціях процесів утворення націй, розумінні їх сутності, а також взаємозв'язків із державою, можна визнати такі. По-перше, наявність значних суспільно-історичних, політичних та регіональних розбіжностей і особливостей формування націй та національних держав як у Європі, так і у світі в цілому. По-друге, трансформація ідеологічних орієнтирів політичних доктрин, прийняття різноманітних нормативно-правових документів, для забезпечення теоретичного підґрунтя яких нерідко розроблялися нові або коригувалися старі концепти "народ" і "нація". І по-третє, інтенсивний розвиток у XIX–XX ст. комплексу гуманітарних наук, що виконували й виконують роль ідейно-теоретичних та методологічних засад у побудові культурологічних теоретичних моделей нації.

Що стосується історії культурологічного напрямку в націології, то більшість сучасних дослідників, аналізуючи генезис історико-філософської та суспільно-